

Chvála a kritika prvorepublikové demokracie*

Michal Pehr

PRaise AND CRITICISM OF FIRST REPUBLIC DEMOCRACY

Praise and criticism of First Republic democracy is a study that deals with the way the pros and cons of First Republic democracy were evaluated at the time, as well as the way society perceived this concept at the time and what it highlighted or criticized in the political reality of the First Republic political system.

KEYWORDS:

Czechoslovak Republic 1918–1938; political system; democracy

Demokracie první republiky nebo přesněji demokratická tradice jako důležitá součást československého politického života meziválečného Československa byl pojem ve své době interpretovaný a vnímaný velmi odlišně.¹ Již tehdy se stal také předmětem studií, úvah a polemik: ty i ony demokracii buď pozitivně hodnotily, nebo naopak kritizovaly. Už jen pro množství dobové literatury a pramenů² nečiní si tento příspěvek nárok na vyčerpávající zhodnocení různorodých, někdy až protikladných názorů na česko-

* Tato studie vznikla na základě výzkumu v rámci grantového projektu Grantové agentury České republiky *Edvard Beneš, Němci a Německo* (projekt GA ČR č. P410/10/1273).

- 1 Myšlenka, že každý pojmu demokracie rozumí jinak, byla často opakovaným sloganem. Srovnej například Slovenský národní archív v Bratislavě (dále jen SNA Bratislava), fond (dále jen f.) Krajinský úřad, karton 500, Národní listy 16. února 1935, článek *Jejich demokracie*.
- 2 K tomu možno namítnout, že dnes již zapomenutý novinář Hanuš Sýkora v květnu 1923 napsal: „Trpíme jistě velkým nedostatkem politické literatury a příruček praktické politiky.“ Blíže viz Hanuš SÝKORA, *O parlamentu, poslancích a voličích*, Praha 1923, s. 6. Nicméně tento výrok je zavádějící a nepřesný: netýká se problematiky posuzování demokracie jako takové, tedy tématu, jež je v tisku odborném i veřejném citováno hojně. — K problematice prvorepublikové demokracie z dobové literatury blíže viz například Jan HERBEN, *Duch demokracie I, II*, Praha 1920, 1921; Jan HEIDLER, *Moderní demokraticismus*, Bratislava 1922; Edvard BENEŠ, *Nesnáze demokracie*, Praha 1924; František WEYR, *Nesnáze demokracie*, Olomouc 1924; František WEYR, *Veřejné mínění v demokracii*, Praha 1925; Emil SVOBODA, *Demokracie a parlamentarismus*, Praha 1926; Vojta BENEŠ, *O humanitní demokracii*, Praha 1938. Z literatury po roce 1989 blíže například Jaroslav VALENTA — Emil VOŘÁČEK — Josef HARNA, *Československo 1918–1938: osudy demokracie ve střední Evropě*, Praha 1999; Věra OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, Praha 2000; Ladislav CABADA, *Český stranický systém 1890–1939*, Plzeň 2000; Karel SCHELLE, *Organizace československého státu v meziválečném období*, Praha 2006; Jana OSTERKAMP, *Verfassungsgerichtsbarkeit in der Tschechoslowakei (1920–1939): Verfassungsidee — Demokratieverständnis — Nationalitätenproblem*, Frankfurt am Main 2009; Dirk Mathias DAHLBERG, *Die nichtpolitische Politik. Eine tschechische Strategie und Politikvorstellung (1890–1940)*, Stuttgart 2013.

slovenský demokratický politický systém. Spíše chceme poukázat na některé typické skutečnosti s prvorepublikovou demokracií spojené a na tehdejší hodnocení její „kvality“ též i prostřednictvím dobově podmíněných formulací a myšlenkových schémat.

Na rozdíl od ostatních zemí střední Evropy si prvorepublikové Československo po celou svoji existenci uchovalo demokratický charakter. Jak je to možné? Bylo opravdu Československo „oázou“ demokracie?³ Měla demokracie u nás vsutku tak pevné postavení, anebo byla onou pozvolna se potápějící bářkou, k níž byla také přirovnávána? Nebo byl tento stav výsledkem jakési strnulosti politického uspořádání, a tedy strachu z reformem a změn politického systému, přičemž tyto obavy byly navíc podpořeny i vzrůstajícím nebezpečím totalitních systémů, jako byl komunismus a fašismus, resp. nacismus?⁴

Uznávaný český sociolog a politický analytik Jan Mertl si pokládá velmi podobnou otázku: „Jaké jsou příčiny této neobyčejné stability právě v politice, která obvykle tak citlivě reaguje na změněné situace společenského života? Jak je to možné, že tímto systémem neotřásl ani tak dalekosáhlé změny, jako byla první světová válka, vznik samostatného demokratického státu, změny v sociální struktuře, hospodářská krize posledních let a bouřlivé změny v mezinárodní politice? Jaké příčiny způsobily to, že místo stranicko-politického vůdce je přes všechny volby téměř tak zajištěné jako systematisované místo státního úředníka?“⁵ Sám si odpověděl, že politické strany získaly u nás nebyvalý vliv a československá demokracie, respektive československý stát, se proměnil ve „stát politických stran“.⁶ V souvislosti s prvorepublikovou demokracií se někdy dokonce hovoří o *diktatuře politických stran*.⁷

Možných odpovědí na otázku, proč nedošlo v období meziválečného Československa ke zvratu prvorepublikové demokracie v autoritativní systém, je více. Především však demokracie symbolizovala nový stát, dokonce s ním byla bytostně spjata — nově vzniklá republika byla označována přímo za *květ demokracie*.⁸

3 Výše uvedený příměr o oáze demokracie jsem použil ze zpráv rakouských diplomatů působících v Praze. Dle zprávy rakouského policejního ředitelství ve Vídni se Edvard Beneš na zasedání ministerské rady 27. dubna 1934 vyslovil o Československu jako o jedině oáze demokratického a parlamentního systému ve střední Evropě. Blíže viz Österreichisches Staatsarchiv, f. Neues politisches Archiv-Bundeskanzlersamt/Auswärtige Angelegenheiten 1923–1938, karton 703, zpráva z 12. května 1934.

4 Peroutkova Přítomnost to vystihla velmi lapidárně: „Lidé, kteří si váží ‚měšťácké demokracie‘ ne proto, že je jejím hospodářským podkladem kapitalistické soukromé vlastnictví, ale proto, že v ní má občan jisté svobody a práva, mají všechny příčiny, aby se měli před komunisty na pozoru. Nejsou-li dnes nebezpeční kapitálu, jsou tím nebezpečnější tomu, co si představuje prostý člověk pod pojmem demokracie. A je-li dnes KSČ veličinou bezvýznamnou, mohou nastat doby — řekněme rovnou: válečné doby — kdy se stane silou, jejíž vliv bude růst každým ze zahraničí dodaným letadlem a tankem. A pak by se upřímnému demokratu mohlo stát, že by někde v privátním vězení KSČ pozdě pochopil, k čemu tu je dnešní ‚komunistická‘ strana.“ Srov. *K čemu je komunistická strana*, Přítomnost 15, 27. dubna 1938, s. 272.

5 Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 10.

6 *Tamtéž*, s. 11.

7 Eva BROKLOVÁ, *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918–1938*, Praha 1992, s. 74.

8 Srov. *Cesta do Canossy*, Večerní České Slovo 12, 14. ledna 1920, s. 1.

Demokratický systém prvorepublikového Československa byl také přirovnáván ke krásnému snu⁹ a ideály, které stály u zrodu nového státu, popsal František Weyr takto: „Z teoreticky a autoritářsky zabarvené monarchie měla se státi demokratická republika, ovládaná ústřední politickou ideologií a svrchovaností lidu. Lid jako suverén měl nastoupiti na místo dřívějšího svrchovaného zeměpána.“¹⁰ Snad i proto se události roku 1938 staly nejen bojem o republiku a mír, ale také o demokracii jako takovou: Československo se prezentovalo více než kdy předtím jako vzor demokracie¹¹ přirovnávaný k ostrovu, hradu a pevnosti.¹²

Další — ovšem poněkud diskutabilní — odpovědí je důraz na sepětí demokracie s československou společností jakožto součást jisté tradice, ba dokonce duchovních základů, bez kterých by nový stát nevznikl. Demokracie byla v té souvislosti kladena na stejnou úroveň i s našimi národními tradicemi.¹³ Stala se tak mimovolně prostředkem k boji malého národa proti mocným sousedům (především proti Německu), prostředkem sebezáchovy.

CHVÁLA ČESKOSLOVENSKÉ DEMOKRACIE

Definice demokracie, ať už v obecném slova smyslu, nebo ve smyslu demokracie prvorepublikové, je velmi obtížná. Rakouský státovědec Hans Kelsen ve svém často citovaném spise *O podstatě a hodnotě demokracie* napsal, že z demokracie se stalo v 19. století všeobecně používané heslo, které ztratilo svůj smysl následkem častého a rozporuplného používání.¹⁴

Demokracie jako základní idea první republiky byla definována především jako ústavní zřízení příznávající každému občanu soubor zaručených svobod, respektive jako vláda lidu skrze lid a pro lid,¹⁵ a jako taková byla dávana do protikladu s absolu-

9 Uvedený příměr se objevoval v tisku i proslovec politiků často, srov. například projev předsedy agrárníků Rudolfa Berana v březnu 1938 po připojení k nacistické Třetí říši, kde se zmínil o krásném snu, ze kterého se probudili mnozí doma i v zahraničí. Viz *Republika je činitelem, na kterém záleží, když jde o rovnováhu mocenských sil v Evropě*, Slovenská politika 19, 3. července 1938, s. 1.

10 František WEYR, *Česko-slovenská ústava z r. 1920 a její francouzský vzor*, Časopis pro právní a státní vědu 22, č. 1, 1939, s. 33–39.

11 Srov. *Československo je vzorem demokracie*, Slovenský hlas 1, 8. července 1938, s. 3.

12 *Československo má být pevností míru, svobody a demokracie*, Slovenský hlas 1, 12. července 1938, s. 4.

13 Srov. záznam projevu Edvarda Beneše při návštěvě Akademického domu v Praze 15. ledna 1938: „V tom je právě velká síla naší demokracie, že vychází z hlubokých předpokladů našeho života, z nejsilnějších našich národních tradic.“ Blíže viz *President dr. Beneš k studentstvu*, Národní noviny 69, 18. ledna 1938, s. 2.

14 Hans KELSEN, *O podstatě a hodnotě demokracie*, Praha 1933, s. 7. Mezi další často citované teoretiky demokracie v českém prostředí patřil též James BRYCE, autor práce *Moderní demokracie*, Praha 1927.

15 Srovnej například Jan Blahoslav KOZÁK, *Demokracie a kultura*, Praha 1924, s. 52 nebo Jan CHÝNA, *Na obranu demokracie a republiky*, Praha 1927, s. 6.

tismem, teokracií, případně aristokracií a vládou elity. V období habsburské monarchie byla aristokracie označována za vládce a zotročovatele lidu.¹⁶ V této souvislosti je nutné podotknout, že demokracie nebyla dávána do rozporu s monarchií (obzvláště konstituční monarchií) jako takovou, neboť monarchie a demokracie se nejen v Ma-sarykově pojetí nevylučovala.

Demokracie byla i na základě vlastní historické zkušenosti interpretována jako přirozené vítězství a výsledek dlouhodobého postupného zápasu mezi zástupci aristokracie na straně jedné a poddanského obyvatelstva na straně druhé,¹⁷ přičemž tento dlouhodobý proces měl své kořeny v době reformace a osvícenství. V této souvislosti byly samozřejmě zmiňovány i antické vlivy (antická demokracie byla považována za jeden ze základních kořenů moderní demokracie) a jednotlivé osobnosti moderní novověké politické filosofie (např. Thomas Hobbes, John Locke).

Je zajímavé, že už od samého počátku byla forma prvorepublikové demokracie interpretována jako nedokonalá forma ideální demokracie, ke které teprve naše současná demokracie bude směřovat postupným vývojem. Velmi často se v té souvislosti používal termín *demokratism* či *demokratizace*, který měl vystihnout tu skutečnost, že pravá demokracie nebyla ještě zrealizována a všechny demokratické státy představují jen pouhý pokus o ni, a to prostřednictvím zastupitelské nepřímé demokracie.¹⁸

Přesto byla demokracie meziválečného Československa svými příznivci obhajována vždy a všude jako nejlepší možný politický režim a ideální systém vládnutí, a to jak pro českou společnost, tak i pro mnohonárodnostní Československou republiku.¹⁹ Slovenský sociálně demokratický politik Ivan Dérer mluvil o Československu jako o nejdokonalejším státě ve střední Evropě.²⁰ K tomu Hubert Ripka ve své práci o vývoji československé demokracie výslovně poznamenal, že vzhledem k sociální a národnostní struktuře není ani nic jiného než demokratický model vlády možný a opuštění těchto zásad by podle něj vedlo k ohrožení státní existence.²¹

16 Emanuel RÁDL, *Demokracie a věda*, Praha 1919, s. 4.

17 V jednom z nevydaných pojednání o agrární demokracii jsem našel formulaci o demokracii jako „výsledku zápasu demokracie se šlechtou o půdu a lidskost“. Srovnej Národní archiv Praha (dále jen NA), f. Jindřích Žilka, k. 7. Zákon pudy (strojopis, jako autor uveden František Novák), s. 6.

18 Srovnej Tomáš G. MASARYK, *Světová revoluce*, Praha 1925, s. 532.

19 Srov. projevy zástupců politických stran. Dokonce i předseda agrárníků Rudolf Beran, který byl později považovaný za odpůrce prvorepublikové demokracie, se v listopadu 1938 v poslanecké sněmovně vyslovil takto: „Vzpomínáme slov Švehlových, že demokracie vyžaduje více času a více práce a obětavosti než jiný režim, a zůstaneme pamětlivi jeho odkazu, že demokracie jest jedinou správnou formou vedení našeho státu.“ Blíže viz Rudolf BERAN, *Republikánská strana k politice vnitřní i zahraniční*, Praha 1938, s. 8. Podobné názory zaznívaly ovšem i v sociálně demokratickém táboru: „Býti upřímným demokratem v Československu není jen výrazem nějakého přesvědčení, nebo nějaké zásluhy, nýbrž je to jediná vůdčí myšlenka zabraňující katastrofám v budoucnu.“ Srovnej *Hampel o socialismu v demokracii*, Národní osvobození 13, 1. března 1936, s. 2.

20 Ivan Dérer tato slova použil při svém projevu v Košicích 7. srpna 1938. Viz *Za demokracii a republiku*, Slovenská politika 19, 9. srpna 1938, s. 1.

21 Srov. Hubert RIPKA, *Patnáct let československé demokracie*, Praha 1933, s. 49.

Positivní interpretace byla podpořena též vizí o tradiční demokratičnosti naší společnosti. Český národ rovná se přirozeně demokratický národ — tak se *definovala* demokratická tradice a nás možná napadne, zda přání nebylo otcem myšlenky. Citujme *Lidové listy*: „Český člověk je tak trochu fluta: rád kritikuje, nesnese napařování, hrdopýšství, velikášské manie. Je břitký ve svých kritikách, někdy i nemilosrdný, jeho slova pálí jak kopřiva, jeho ironie jsou samorostlé, sarkasmus jako meč. Viděl zánik velkých panství a velkých pánů a nemá chuti dělat komukoliv stafáž nebo podstavec. Tento lid by nesnesl trvalé diktatury, kterou si dovede tak podivuhodně karikovat, vystihuje okamžitě její slabiny. U tohoto lidu by každý prohrál, kdo by si chtěl navléci diktátorskou tógu: lidu by připadala jako ukradený havelok. To byste koukali, co by kolovalo vtipů, písniček a persifláží, jimiž se jedovatě projevuje veřejné mínění, když je mu zle a když ostatní možnosti svobody projevu jsou mu zataraseny. Český lid není dřevem, z něhož by se dalo vysoustruhovat žezlo samozvaných diktátorů.“²²

O životnosti této myšlenky pak jistě svědčí i to, že v době nacistické okupace byla zpochybňována.²³ Ale jaká byla skutečnost? V meziválečné éře se s pojmem demokracie zacházelo poněkud nenáležitě: již zmíněný Jan Mertl²⁴ prohlásil v této souvislosti, že nikdy nepatřil „mezi ony velmi početné jednotlivce, kteří si u nás z pouhého slova demokracie udělali modlu, k jejímž nohám byli ochotni přinášet oběti a kteří ve své ideologické zaujatosti neváhali rozdělovati celý svět na země světla a temnot podle toho, byla-li v nich demokracie nebo diktatura“.²⁵

Chvála československé demokracie zaznívala především z oficiálních míst, kde byla demokracie vyzdvihována jako nejlepší možný režim. Zde máme na mysli zejména Kancelář prezidenta republiky a jednotlivé vládní úřady, především presidium ministerské rady, ministerstvo zahraničních věcí a další správní úřady. S demokratickým systémem se pak rovněž identifikovaly mnohé instituce, společnosti a spolky. Tradičně je do této skupiny začleňována tělovýchovná organizace Sokol a legionářské jednoty. Zcela svébytnou položkou jsou pak organizace, které si ochranu, obranu a propagaci demokracie kladly za hlavní cíl své činnosti.²⁶

22 NA, f. Ministerstvo zahraničních věcí — výstřižkový archiv I (dále jen MZV — VA I), karton 2341, *Strany a demokracie*, *Lidové listy* 12, 16. července 1933.

23 Tuto ideu, že totiž Češi jsou přirozeně demokratičtí, napadl mj. kolaborantský novinář Emanuel Vajtauer: „Hlavní omyl, kterého se Palacký dopustil a na kterém jako na ústřední myšlence založil celé své dějiny, je tvrzení, že [...] Češi byli národ demokratický, bez pánů a bez otroků, žijící v idylickém řádu patriarchálním [...]. Už nejstarší historické zprávy z úsvitu našich dějin nám podávají obraz docela jiný.“ Srovnej Emanuel VAJTAUER, *Český mythos: co nám lhaly dějiny*, Praha 1943, s. 19–20.

24 K osobě Jana Mertla blíže viz Zdeněk R. NEŠPOR, *Jan Mertl: sociolog-kolaborant nebo oběť okolností? = Sociologist Jan Mertl: Quisling or a Victim of Circumstances?*, *Sociologický časopis* 48, 2012, č. 2, s. 343–363.

25 J. MERTL, *Co s politickými stranami?*, s. 55.

26 Srov. například činnost Společnosti pro svobodné volby, která vydávala časopis *Hlasatel svobodných voleb* nebo organizaci Akce demokratické spolupráce. K ní blíže viz *Akce demokratické spolupráce ADS: program a cíle*, Praha 1934.

Oficiální místa od samého počátku existence nové republiky podporovala budování povědomí o výhodách a přednostech demokratického systému, a to jak prostřednictvím škol, tak prostřednictvím lidové celospolečenské osvěty či, jinak řečeno, oficiální státní propagandy. Ta měla směřovat především do „zaostalých krajů“ nové republiky. Již 7. února 1919 přijal československý prozatímní parlament Zákon č. 67/1919 Sb. o organizaci lidových kurzů, který byl podrobněji specifikován v instrukci ministerstva školství a národní osvěty z 10. července 1920 (č. 28480/3554). Cílem těchto bezplatných kurzů měla být především výchova občanů v duchu republiky. Mělo se „prohlubovat politické vzdělání v ČSR a upevňovat mravní zdatnost jednotlivců, čehož se mělo dosáhnout výklady z občanské nauky o státním zřízení [...] se zřetelem na rozdíly mezi monarchií a republikou [...] a výklady o otázkách demokracie“.²⁷

Tyto přednášky měly na starosti tzv. okresní osvětové sbory, které se skládaly ze zástupců škol, vzdělávacích spolků apod. Nejen pouze tento, ale i všechny další pokusy o zvýšení vzdělanosti obyvatelstva a jeho *vyškolení* v demokratických ideálech nebyly ovšem dokonalé a zdaleka nedosáhly toho, co si od nich jejich autoři slibovali.

Výchova k demokracii se týkala nejen škol, ale také armády a dalších složek. Vojáci se účastnili kurzu občanské nauky, kde se probíraly nejrůznější otázky od zdravotvědy přes lidovou kulturu, historii, vlastivědu až po politické otázky; za vzor zde sloužila jména osobností T. G. Masaryka, Karla Havlíčka Borovského či Woodrow Wilsona. I přední odborník na etiketu Jiří Guth ve své přednášce napsal: „Demokratismus vyžaduje slušnosti, ušlechtilosti a způsobilého chování.“²⁸

V kurzu přednášel také Jan Herben, který ve svém výkladu nejprve rozlišoval mezi demokracií a demokratismem. Demokracii definoval jako vládu lidu, respektive celého národa, odkud nejsou vyloučeny jednotlivé stavy a třídy. Demokratismus naproti tomu popsal „jako společenský stav“, který pojímá tak, že „podmínky života mají být založeny na rovnosti občanské co největší“. Vyzdvihl národní demokratickou tradici se zvláštním zřetelem k husitskému období: nejvíce se měla podle něj projevat při budování města Tábora, byla to „demokracie domácího původu českého“ a dokonce „první demokracie na evropské pevnině“.²⁹ Jak ale uvést tyto ideály do armádní praxe, na to už Jan Herben neodpověděl, jen lakonicky poznamenal: „Jak si představit demokratism ve vojsku, o tom račte, pánové, přemýšlet sami. Nebyl jsem vojákem, nemám z toho rozum.“³⁰

K uchování demokracie měly sloužit i nově vydané zákony na ochranu republiky. Nejprve se projednával, avšak neúspěšně, zákon o stíhání monarchistické propagandy. Ten měl postihnout všechny pokusy, které by směřovaly k transformaci republiky nazpět v monarchii, a zároveň měla být trestána snaha, „aby některý člen bývalé panovnické rodiny rakousko-uherské byl postaven v čelo československého

27 SNA Bratislava, f. Policejní ředitelství, karton 73.

28 Jiří GUTH, *Demokracie a slušnost*, in: Vědecký svaz čs. důstojnictva (ed.), *Základy občanských nauk: sborník přednášek konaných ve vzdělávacím kurse MNO od 1. dubna do 16. dubna 1919*, Praha 1919, s. 253.

29 Jan HERBEN, *O demokratismu*, in: *Základy občanských nauk*, s. 203–206.

30 *Tamtéž*, s. 206.

státu“.³¹ Z dalších návrhů vzešel vítězně Zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb.), schválený 19. března 1923, též v reakci na lednový atentát na ministra financí Aloise Rašína. Stal se hlavním a na dlouhou dobu jediným zákonem, který chránil jak základní instituce státu, tak ideje, na nichž byl založen.

Brzy po schválení se zákon nevyhnul ostré kritice: komunisté ho například označili za perzekuční,³² někteří demokraté jej považovali za výslovně zbytečný. *Tribuna* už 14. ledna 1923, tedy před jeho schválením, ve svém úvodníku napsala: „Nepotřebujeme skutečně nového zákona na ochranu republiky.“³³ Tehdejší národně socialistický politik, novinář, pozdější spolupracovník polské zpravodajské služby a sympatizant italského fašismu Ferdinand Kahánek naopak potřebnost tohoto zákona bránil: „Opomení nadšením revoluce věřili jsme všichni, že nebude nikoho, kdo se postaví proti demokratickým formám státu a proti jeho zřízením. Mýlili jsme se [...], republika Československá, tento jediný ostrov pokroku a demokracie ve střední Evropě, není dostatečně chráněna.“³⁴

Později ve třicátých letech vešla v platnost opatření československé vlády na obranu demokracie; ta ovšem vyvolala diskusi ohledně jejich *demokratičnosti*.³⁵ Hubert Ripka vysvětloval: „[Československá] vláda pokládala za nutné čeliti všem pokusům o rozvrat demokratických řádů. Proto bylo schváleno několik přísných opatření na ochranu demokracie, kterými byla zostřena ustanovení zákona na ochranu republiky, o tisku a protistátní činnosti veřejných zaměstnanců. Tato preventivně ochranná a obranná akce byla nutná zvláště se zřetelem na nejistou situaci mezinárodní po vítězství hitlerovců v Německu, které podnítilo vzestup a agitaci hakenkreuzlerů v republice.“³⁶

Obranná opatření musíme tak vnímat jako jistou reakci na události v sousedním Německu, kde se v lednu 1933 ujal moci Adolf Hitler a během velmi krátké doby zlikvidoval politický systém demokratického výmarského Německa. Též události na domácí politické scéně, jako byl například neúspěšný pokus českých fašistů o získání moci v lednu 1933 (tzv. židenický puč, tj. přepadení kasáren v Brně-Židenicích), vedly poté k jasné snaze prosadit některá opatření a k úpravám dosavadních zákonů.

V diskusi k tomuto vývoji se začalo hovořit poněkud paradoxně o diktatuře demokracie či demokratické diktatuře. *Rudé právo* srovnávalo tyto kroky československé

31 Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále AÚTGM), f. T. G. Masaryk — Republika (TGM — R), karton 389, stanovisko prof. Jaroslava Kallaba k osnově zákona o stíhání monarchistické propagandy vypracované ministerstvem propagandy pod čís. 49 097/21.

32 Srovnej NA, fond Presidium ministerské rady, k. 4, situační zpráva Presidia zemské správy politické v Praze 15. února 1923. — Dne 8. února 1923 uveřejnilo *Rudé právo* osnovu zákona na ochranu republiky pod názvem *Doslovné znění persekučního zákona, připravovaného vládními stranami*.

33 AÚTGM, f. TGM — R, karton 389, *Zákon na ochranu republiky*, *Tribuna* 5, 14. ledna 1923, s. 1.

34 NA, f. Česká strana národně sociální, karton 407, Ferdinand KAHÁNEK, *Kdo jsou a co chtějí odpůrci zákona na ochranu republiky?*, Praha 1923 [Letáky československé strany socialistické, č. 14].

35 Viz například zákon č. 147 z 12. července 1933 o stíhání protistátní činnosti státních zaměstnanců.

36 H. RIPKA, *Patnáct let*, s. 37.

vlády s činy fašistických režimů: „Milionové masy pracujících lidu Československa zbavovány jsou tak práva, vést z parlamentní tribuny boj proti svým vykořisťovatelům, při čemž si ministerští representanti vládních stran, nejpatebnější ‚demokraté‘, propůjčí stejnou nedotknutelnost jako fašističtí diktátoři Hitler a Mussolini v Německu a Itálii [...]. Ano, československá ‚demokracie‘ se počíná podobat fašistickým diktaturám jako vejce vejci.“³⁷

Z ciziny se ozývala kritika také: především právě ze zemí, které nebyly československé demokracii příznivě nakloněny — z Německa, Maďarska a Itálie. Německý deník *Frankfurter Zeitung* 23. dubna 1933 napsal, že nejbližší doba bude ve znamení ostrého potlačení všech tendencí, které demokratický režim považuje za nebezpečné pro své trvání.³⁸ V květnu 1933 kritizuje maďarský list *Az Est* vypovídání politicky nespolehlivých veřejných zaměstnanců ze státních služeb v Československu: „Co to může být za politiku a demokracii, která musí tolik péče věnovat na kontrolu a kde tolik lidí není spokojeno. Češi by konečně již mohli vědět, že tisíciletou maďarskou mentalitu nelze odstranit žádnou změnou režimu a žádnou evidencí.“ Další maďarský deník *Magyarság* se v článku *Cséh diktatura felé* zabývá opatřeními na ochranu veřejného pořádku v Československu. Ta podle jeho názoru maďarského tisku směřují pouze k diktatuře a k dalšímu útisku menšin. Diktatura v Československu, jak deník tvrdí, „není však diktatura talentovaného jednotlivce, takového Češi nemají [...]. Je to diktatura koaliční vlády, Češi nemají jednotného názoru a jednotného vedení. Nebyli s to dáti svému státu jednotnou myšlenku. Tím nejvíce budou trpět národnostní menšiny, avšak to včetně ukazuje, jak falešná byla a jsou tvrzení Čechů o demokracii v Československu.“³⁹

Zákonná opatření se týkala také politických stran. Nový československý stát vlastně dlouho neměl žádná zákonná ustanovení dotýkající se jejich fungování: z hlediska československého práva by se tak mohlo zdát, že politické strany neexistují. S jedinou výjimkou přijatého zákona o jejich rozpouštění (!) se jich totiž netýkala žádná právní úprava.

„Je tu mezera, které se říká nedostatek úpravy právního postavení politických stran. Kdyby v sebemenším spolku předseda nebo výbor jednali jinak, než jak je ve stanovách, má každý člen spolku, který s tím není spokojen, možnost usilovati o nápravu v rámci spolku i mimo něj. Může se obrátiti na úřady s žádostí a stížností; úřady jsou povinny zkoumat, nepřekročili-li funkcionáři svoji pravomoc, nejednali-li v rozporu se spolkovými stanovami. Ale tu se stalo, že straníkům přímo před nosem několik vedoucích lidí rozpustilo jejich stranu, bez jejich vůle a snad proti jejich vůli. A straník? Musí být zticha. Ochrany se nedovolá. Společek, který má deset členů, má své právní základy. Strany, které vysílají své poslance a senátory do zákonodárných sborů a do vlády těchto právních základů nemají [...]. Bylo by chybou, kdybychom

37 NA, f. MZV — VA I, karton 2650, *A to je "obrana demokracie"!* Odklad obecních voleb a fašisace sněmovního řádu, Rudé právo 10. května 1933.

38 NA, f. MZV — VA I, karton 2650, překlad článku *Frankfurter Zeitung* respektive dopisu pražského korespondenta F. H. o opatřeních československé vlády proti antiparlamentním živlům v Československu.

39 NA, f. MZV — VA I, karton 2650, *Czéh diktatura felé*, *Magyarság*, 28. června 1933.

očekávali, že politické strany budou naléhati na úpravu svého právního postavení. Jakákoliv úprava, byť sebe mírnější, bude znamenati vždy určité závazky; dnešní stav skutečně anarchie politickým stranám vyhovuje [...]. Straníci by jistě uvítali právní úpravu politických stran. Ale zdá se, že politickým stranám se líbí dosavadní stav, kde politické strany, které posílají zástupce do zákonodárných sborů, stojí mimo zákon“, tak popsal situaci v souvislosti se slučováním německých stran s Henleinovou *Sudetendeutsche Partei* Václav Gutwirth.⁴⁰

KRITIKA ČESKOSLOVENSKÉ DEMOKRACIE

Na první pohled by se tak mohlo zdát, že demokracie měla jak díky přirozenosti, tak i díky pozdějším zákonným opatřením pevné místo v životě československé společnosti. Opak byl ovšem pravdou. Již samotný vznik republiky a změna politických poměrů byly částí společnosti vnímány jako důvod k nespokojenosti: „Dnes co máme tu Republiku, si každý dělá, co chce, oháněje se republikou a svobodou.“⁴¹ Demokracie se spojovala nejen s moderní společností, ale také i s koncem *starých dobrých časů*. Nářky nad novými poměry v tomto ohledu jsou prvním znamením vznikající kritiky.

Už na počátku dvacátých let Kuneš Bauer⁴² ve své práci o nepřátelích demokracie napsal: „Nad republikou se snášejí stíny Demokracie, od níž jsme si slibovali nebe, nechce se u nás uskutečnit. Lid jí dobře nerozumí, vůdcové ji vykládají falešně. Demokracii rozumějí ne jako vládu lidu, ale vládu nad lidem. Odtud se rodí demagogie a reakce. Demokracie našla i v republice nepřátele. Nejhorším je mravní úpadek národa, z něhož pochází nemírné sobectví, lichva, útisk, korupce, politické i kulturní temno, pronásledování pravdy. Demagogové, fariseové a lichváři hmotnými i duševními statky jsou hrobaři demokracie. Znají jen právo svoje, nikoli také druhých. Dnes mají žně. Republika stůně, ač by zdravím mohla kypěti. Má všechny příznivé podmínky: úrodnou půdu, bohatství země, čestný a vyspělý lid. Není-li zdráva, je to jen proto, že ne všichni republikáni jsou také demokraty. Demokracie — toť spravedlnost. Zkoumejme, jak se jí u nás daří.“⁴³

Prvorepubliková demokracie byla mnohými pro své problémy a nedostatky považována za slabý a nedokonalý politický systém, váhavý ve svém rozhodování, který se příliš zaměstnává malichernými spory. Tyto problémy demokracie byly zpravidla přisuzovány její jisté nezralosti, neboť se zákonitě po počátečním nadšení a po probuzení z krásného snu musela potýkat s řadou obtíží.

40 Václav GUTWIRTH, *Jak rozhodují politické strany?*, Přítomnost 15, 20. dubna 1938, s. 245.

41 SNA Bratislava, f. Policejní ředitelství, karton 751, hlášení o nočním útoku neznámých pachatelů, spáchaném v Šoproni dne 1. srpna 1921 o ½ 1. hodiny noční.

42 Kuneš Bauer (vlastním jménem Konrád Sedláček, 1876–1939), učitel, novinář a básník, používal též pseudonym Pavel Horák. Psal práce o politickém vývoji v meziválečném Československu, o učitelském hnutí, ale též o vztahu katolické církve a československého státu psaných v ostře protikatolickém duchu. Srov. např. *Učitel v osvobozeném národě* (1922), *Za svobodu národa* (1923), *Vojna s Vatikánem* (1925), *Zápas o demokracii* (1926).

43 Kuneš BAUER, *Nepřátelé demokracie*, Zábřeh 1922, s. 3–4.

V novoročním čísle *Národního osvobození* roku 1926 se na toto téma dočteme: „Dnes více než kdy jindy cítí se různé nesnáze demokracie a často velmi palčivě. Není to zjev speciálně náš, obtíže demokratického režimu objevují se všude, ale je příznačno, jak se u nás na nesnáze demokratického režimu reaguje. Většinou lidé se rozčilují; a nesnáze jsou jim důkazem nezralosti, neschopnosti nebo dokonce nemožnosti demokracie vůbec. Při prvních nesnázích roste netrpělivost až do resignace nebo zoufalství. A mnozí by nejraději hodili demokratickou flintu do žita. [...] Jednou z nejvážnějších nesnází naší demokracie je ta, že máme demokratické instituce, ale málo demokratů.“

Avšak, jak (nezjištěný) autor článku dodává: „Není dosud lepší formy nad demokracii [...]. Demokracie zdaleka není překonána, jak by chtěli namluvit její nepřátelé. Není překonána, protože zdaleka není ještě naplněna. Její nesnáze pramení z velké míry z toho, že se demokracie teprve uskutečňuje. Demokracie předpokládá značné vzdělání, občanskou uvědomělost, individuální svědomělost, vůdčí i tvůrčí osobnosti a vysokou mravní úroveň. Dosahování a uskutečňování těchto předpokladů znamená zároveň takřka automatické odstraňování, nebo lépe, přemáhání nesnází demokracie.“⁴⁴

Všechny relevantní politické proudy se v nové republice sice k demokracii hlásily, u některých byl však vztah k ní silně ambivalentní. K demokracii, byť formálně, se hlásili i zastánci krajně pravicových⁴⁵ či levicových směrů, kteří ve skutečnosti usilovali o její likvidaci — ať už zprava ve smyslu transformace demokratického systému anebo zleva ve smyslu komunistických ideálů beztřídní společnosti. Koncem třicátých let zesilovala kritika i tím, jak stoupal počet stoupenců extrémistických hnutí: klasickým příkladem je nárůst podpory henleinovského hnutí a v českém prostředí pak již několikrát zmiňovaných komunistů.

Národní politika si v srpnu 1933 povzddechla: „Demokracie byla ještě před několika roky nedotknutelným talismanem naší státní samostatnosti.“⁴⁶ Počáteční nadšení vyprchalo a významu nabývají jiné otázky: Jak má demokracie vypadat? Čeho se jí v našem státě nedostává? Společnost si uvědomovala, že zlikvidování Rakouska-Uherska nestačí k vybudování samostatného a svobodného demokratického státu, ale že je třeba dát svobodnému Československu konkrétní náplň — a ta se teprve hledá.⁴⁷

⁴⁴ NA, f. MZV — VA I, karton 2649, *Se starou zásadou i do Nového roku*, *Národní osvobození*, 1. ledna 1926.

⁴⁵ Srov. například *Programové cíle a zásady Politického hnutí Vlajka*, *Vlajka* 6, 1934, č. 1, s. 2–6.

⁴⁶ NA, f. MZV — VA I, karton 2649, *Demokracie na rozcestí*, *Národní politika*, 10. srpna 1933.

⁴⁷ Srov. například vyjádření československého diplomata a pozdějšího ministra zahraničních věcí Kamila Krofity: „V úvaze napsané r. 1928, tedy deset let po obnovení naší samostatnosti, o naší zahraniční politice, dotknuv se naší někdejší nesvobody, neváhal jsem přiznat, že onen strašný minulý stav měl i některé výhody“. A přímo jsem upozornil na jednu takovou výhodu: ‚Klece, která nám brala naši svobodu‘ — napsal jsem — nás koneckonců také chránila proti vnějšímu nebezpečí. Rozbitím klece dostali jsme se na svobodu, ale zároveň jsme se ocitli tváří v tvář tomuto nebezpečí a dolehla tak na nás těžká povinnost, abychom se bránili sami. V prvním opojení mladou svobodou ani jsme si toho náležitě neuvědomili, ale teď znenáhla to již poznáváme.“ Kamil KROFTA, *Záruky naší státní bezpečnosti*, *Lidové noviny*, 5. května 1935, s. 5.

Zdeněk Peška popsal tuto nezralost takto: „Dr. Hodža prohlásil [...] naši demokracii za třetí typ demokratického zřízení. Praví: ‚Jestliže demokracie francouzská trvá svým liberalismem, a jestliže demokracie anglická trvá svou tradicí, je předpokladem demokratických řádů ve střední Evropě, jejichž národům teprve světová válka umožnila rozběh k demokratickému vývoji, vnitřní ukázněnost a přímý pořádek a autorita, vlastním zákonem stanovená [...]. Tvoříme tedy vedle demokracie francouzské a anglické v rámci evropském třetí typ evropské demokracie.‘ Tato formulace zdánlivě úctyhodná svou velkorysostí, ztrácí všechn lesk, když ji blíže prohlédneme. [...] Jsme sotva na počátku vývoje. Vystřídali jsme teprve jednoho prezidenta, sloučili jsme teprve dva druhy koalice. Některá naše ústavní zařízení se ani nedostala k tomu, aby fungovala: ústavní soud, stálý výbor, sněm Podkarpatské Rusi. Náš právní řád ještě nebyl unifikován, mnoho prováděcích zákonů k ústavě nebylo ještě vydáno. Tak není možno mluvit o typu demokracie.“⁴⁸

Nespokojenost s demokracií byla ovlivněna řadou faktorů od již zmíněné kritiky příliš slabého a nerozhodného demokratického systému až k pocitu nejistoty a strachu z budoucího vývoje, který byl ne náhodou označován za čtvrtou zbraň moderního totalitního státu.⁴⁹ Ovzduší nejistoty a strachu bylo posilováno situací v nacistickém Německu: „Největší chybou poválečných státníků — jak to nyní už kdekdokdo musí vidět — bylo, že neměli dosti fantazie, aby si dovedli představit, co to bude znamenat, až Německo se zase, dříve nebo později, stane tím mocným státem, jakým bývalo.“⁵⁰ I přes ujišťování, že demokracie se naopak upevňuje v té či jiné zemi, všímali si občané Československa spíše pádu demokratických systémů okolních států a jejich proměny ve zcela autoritativní režimy.⁵¹ Soudobá liberální demokracie byla označována za přežilou a velmi často se hovořilo o tom, že se zvrhla v ochlokracii.⁵²

Právník a zaměstnanec Kanceláře prezidenta republiky Emil Sobota si nové situace také povšiml: „Demokraté před válkou [míněno první světovou válkou – pozn. autora] a krátce po ní byli lidé plní bujarého optimismu. Měli nezlomné přesvědčení, že lidstvo demokratickými revolucemi vstoupilo jednou provždy do zlatého věku

48 Srov. Zdeněk PEŠKA, *Třetí typ demokracie*, Politika 6. 15. února 1936, s. 29.

49 Srovnej *Redakcím*, Přítomnost 15, 23. března 1938, s. 179. „Hlavní zbraň moderního totalitního státu jsou pozemní vojsko, námořnictvo a letectvo. Čtvrtá důležitá zbraň je strach — totiž strach těch druhých. Spolehliví znalci Německa například ujišťují, že tahle čtvrtá zbraň je mnohem silnější, než některá z předešlých. Nechtějí tím zlehčovat vojenskou moc Německa, [...] nýbrž varují demokratický svět před chováním, které je dokonale nesprávné, ba přímo sebevražedné.“

50 Ferdinand PEROUTKA, [Úvodník], Přítomnost 15, 16. března 1938, s. 161.

51 Srovnej např. SNA Bratislava, f. Kancelář Krajského prezidenta — pobočka Košice, karton 48, zpráva z 26. října 1936 o činnosti sociálně demokratické strany v Košicích; projev ministra spravedlnosti Ivana Déryera na župním sjezdu strany 25. října 1936 v Košicích. „V našem sousedství jsou dva fašistické státy, a to Německo, kde se ujal fašismus národně socialistický, a Rakousko, kde je fašismus klerikální. V těchto státech byl násilně potřený socialismus a demokracie. Tato bolestná zkušenost však nás nesmí zmýlit, protože to neznamená, že demokracie je v úpadku, protože vidíme na druhé straně — ve Španělsku.“

52 Srov. *Naším talianskym hostom*, Slovák 8, 2. července 1926, s. 1–2.

svých dějin. Lidovláda, jak věřili, znamená čerstvé povětrí a vše, co jí předcházelo, bylo ponuré vězení. Kdo jedenkrát přišel z vězení na zdravý vzduch, nebude nikdy toužit zpět. Kde demokracie jednou vsutku zapustí kořeny, tam nebude již nikdy půdy pro jiný režim. To bylo jejich nezlomné přesvědčení [...]. Tento optimistický elán [však] nemají demokraté našich dnů. Neboť představa vlády lidu se nám kvapem mění před očima.“⁵³

Jinými slovy: pod dojmem hospodářské krize a nárůstu nebezpečí fašismu začínal ve veřejném mínění postupně převládat názor, že „státní zřízení v té formě, jak je vubudovala tradiční nauka demokracie, nejsou taková, aby umožňovala státu překonati i doby obzvláště obtížné“.⁵⁴ Navíc sama „demokracie jest slovo, které obsahuje množství významů, takže nelze určit jeho jasný obsah. Kolik lidí ve státě, tolik zvláštních výkladů tohoto slova. To, co bylo demokratické před padesáti lety, není demokratické dnes. To, co bylo vydáváno u nás za demokracii, [...] bylo něco jiného než demokracie anglická téže doby.“⁵⁵ Podobně popsal skutečnost i Alfred Fuchs: „Stále častěji slyšíme z úst našich státníků a odpovědných politiků slova o demokracii disciplinované, regulované, reglementované a dirigované [...]. To vše jest výrazem poznání, že při vši svobodě, kterou chce demokracie zaručit, nemůže býti ponechán věcem volný průběh.“⁵⁶

Nedostatky demokracie byly spatřovány ve špatném fungování politických stran, v nevyhovujícím volebním řádě, v existenci reversů a vázaných kandidátních listin. „Partajničeni“ bylo dle obecného mínění i příčinou špatného stavu veřejných financí a neuspokojivého stavu vnitřní a zahraniční politiky, vinu měly strany nést i za pokles všeobecné morálky. Není divu, že politické strany byly přirovnávány k obludám škodícím veřejné správě. Kromě obecných nedostatků byla kritizována také jejich nadbytečnost, která spolu s politickou praxí těchto stran vedla ke značné korupci a protekcionářství. „Proč je u nás tolik strániček a stran, které místo aby pracovaly společně, jen proti sobě táhnou a tak práci kupředu jen sěžují?“ Takovou otázku položil Edvardu Benešovi jeden český krajan žijící v Berlíně v dubnu 1938.⁵⁷

Cílem kritiky byly i povahové vlastnosti politiků, respektive nedostatek mravních a osobních kvalit. Dle Jana Mertla vytvořil náš politický systém pouze dva typy politiků — typ advokáta, nebo žurnalisty. Mertl těžce nesl, že autentičtí politici, respektive odborníci a vědci, zůstávají v pozadí, máme-li jej citovat doslova: „Z osobnostních typů představujících náš systém stranicví, vytvořilo mladočeství zejména dva: politisujícího advokáta, žoviálního dobrého řečníka, radikálně burcujícího národ na schůzích, ale opatrného mistra kompromisu při vlastním politickém jednání (Herold, Podlipný, Vašatý, Stránský aj.). Druhý souřadný typ politika, který také vytvořilo toto období praktické parlamentní politiky mladočestské éry, je typ žurnalisty, který ještě

53 Emil SOBOTA, *Jsme stále ještě demokraté?*, Praha 1936, s. 3.

54 Jiří HAVELKA, *Hospodářský parlament jako orgán stavovského zastoupení*, *Moderní stát* 6, 1933, č. 4, s. 81.

55 Václav Aleš CYPHELLY, *Politická čítanka: populární úvahy o národě, státu a novodobém zřízení stavovském*, Praha 1939, s. 148.

56 Alfred FUCHS, *Autoritativní demokracie*, *Moderní stát* 10, 1937, č. 2–3, s. 42–45.

57 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, inv. č. 966, sign. D 8199/38, dopis Aloise Hartmana z 1. dubna 1938.

více než advokát podléhá slovnímu radikalismu, neboť politická fráze patří k jeho dennímu povolání (bratři Grégrové, Eim, Klofáč aj.). Před těmito typy politiků ustupují již tehdy do pozadí odborníci a lidé zásad: politikové přicházející s univerzitních stolic byli již tehdy v našem politickém prostředí neoblíbeni (Masaryk, Kaizl, Bráf).⁵⁸

Klasické typy československých politiků označil Mertl za agitátory či organizátory nebo politické vyjednavče. Naopak ovšem, jak se domníval, typy, které nazval „iniciativní vůdce“ a „odborník“, tedy takové osobnosti, které by daly své schopnosti do služeb určitého politického proudu, se v Československu nevytvořily. K tomu dle jeho výkladu přistupovala ta skutečnost, že politici čím dál tím více postrádali přirozenou autoritu a stávaly se z nich nevýrazné postavy. Dokumentoval to na proměně politické reprezentace: například u agrárníků poukázal na předsednický post, který po Antonínu Švehlovi zastával málo výrazný Rudolf Beran. Ale i v dalších politických stranách nastal, jak se domníval, obdobný proces: „Srovnáme-li generaci, kterou nám představují jména Kramář, Švehla, Klofáč, Šmeral s dnešní vládnoucí generací, k níž patří na příklad Beran, Franke, Bechyně, Hodáč, vyvstane nám rozdíl, o kterém jsme [...] mluvili, jasně před očima.“⁵⁹ Prvorepublikový systém, jak si posteskl, nevychová nové politické vůdce, respektive reprezentanty stran.

Nedostatek autority a ztrátu silných osobností přičítal J. Mertl každodenní politické praxi: „Jejich autorita je autoritou strany, kterou reprezentují. V zmechanizovaném stranickém systému nebojují političtí vůdcové o svůj politický směr či světový názor, nýbrž jen uvnitř stran o své posice. Politika za zavřenými dveřmi jim také odnímá přímý kontakt s živými proudy ve veřejném mínění. Pokud vůbec předstupují před voliče, činí tak pouze na režirovaných masových manifestacích vlastní strany, na nichž se sami nemohou ničeho dozvědět o skutečném smýšlení občanů. Nepotřebují sami obhajovat svůj program — pokud nějaký mají — neboť jejich posice nezávisí na tom, co si o nich myslí široké masy. Charakteristické pro tento systém je usnesení ministerské rady před volbami, že se ministři nezúčastní volební agitace [...]. K tomu pak ještě přistupuje pracovní přetíženost vedoucích politiků, zejména ministrů, kteří jsou zavaleni denní politickou dřinou a nemají prostě času promýšlet hlouběji svůj politický program. Pro samou drobnou práci, k níž patří především hlídání své vlastní posice ve straně, jsou stále oddalováni od zásadního řešení velkých politických úkolů.“⁶⁰

Politické strany a její reprezentanty kritizoval i Edvard Beneš, který se tomuto problému věnoval dlouhodobě a své názory shrnul v díle *Demokracie dnes a zítra*.⁶¹

Výsledkem všeobecné kritiky demokracie byly návrhy změn, jejichž popis by vydal na samostatnou monografii. Odlišovaly se především rozsahem: na jedné straně to byly návrhy na posílení vlivu celého systému, tj. prosazení branné, stavovské, hospodářské či kulturní demokracie. Na druhé straně tu existovalo nesmírné množství návrhů na drobné úpravy a reformy. Již sama jejich existence je důkazem snahy o změnu, která ale neměla až na malé výjimky vést k destrukci systému jako takového.

58 J. MERTL, *Co s politickými stranami*, s. 9–10.

59 *Tamtéž*, s. 25–26.

60 *Tamtéž*, s. 24–25.

61 Srov. Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1999, s. 262–274.

K žádným podstatnějším úpravám však s ohledem na mezinárodněpolitický vývoj nedošlo. V období po Mnichovu se zdálo, že určité změny by nastat mohly, zvýšila se touha odstranit kritizovaný a zkorumpovaný nepružný systém, ale zároveň zachovat demokracii. Došlo ovšem i k pokusům o proměnu pomnichovské české (československé) společnosti ve více či méně autoritativní stát.⁶²

Snaha odstranit nedostatky prvorepublikové demokracie byla patrna i v plánech československého odboje, který počítal sice se zachováním, ale zároveň se značnou reformou demokracie a který našel vyústění v podobě socializující demokracie.⁶³ Tyto snahy musíme interpretovat právě jako jakési vyhranění vůči demokracii *předešlé*, prvorepublikové. Historická zkušenost naší společnosti ovlivněná dvěma totalitními režimy však nakonec způsobila tu pozoruhodnou proměnu, že i přes jistou dobovou nespokojenost a výhrady vůči prvorepublikové demokracii navazuje dnešní politická reprezentace a současná česká společnost zcela vědomě a deklaratorně na její odkaz.⁶⁴

RÉSUMÉ:

Democracy as an idea that was central to the Czechoslovak Republic (1918–1938) was characterized primarily as a constitutional system that granted each citizen a set of guaranteed liberties as a government of the people by the people for the people, which contrasted it with absolutism, theocracy, aristocracy and government by an elite. As such it was naturally highlighted and promoted by First Republic political representatives as the best model of government.

This study deals with the way this idea, which was central to interwar Czechoslovakia, was promoted and assessed by society at that time. The author endeavours to answer several questions traditionally associated with the standard of this First Republic democracy. For example, he considers the extent to which society at that time was „naturally democratic“ and the reasons why Czechoslovakia was often compared to a fortress, island, castle or flower of democracy and the main reason why, in contrast to the other states of Central and Eastern Europe, Czechoslovakia was the only country to retain its democracy until it was eliminated in 1938–1939.

One surprising finding is that society at the time was very critical of the interwar regime. Undoubtedly, open criticism of the existing regime was one of the most important signs of the high standard of the political system at that time. However, it turns out that a considerable section of interwar Czechoslovakia was dissatisfied with the existing standard of democracy and demanded rectification, but no changes were made. At first glance it might appear that this was actually a sign of the high standard of Czechoslovak democracy, but the author tends more towards the view that democracy was retained without any changes due both to a certain inertia in the political system and to fear of the possible effects of reforms and changes, as these fears were fed by the growing threat from the totalitarian systems, i.e. Communism and Fascism or Nazism, which basically symbolized the danger of the liquidation of an independent Czechoslovakia.

62 K této otázce blíže viz např. Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát*, Praha 1997.

63 Srov. *Za svobodu do nové Československé republiky: ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–41*, [úvodní stať napsal K. J. BENEŠ], Praha [1946].

64 Srov. například úvodní preambuli současné ústavy České republiky, kde se hovoří o věrnosti „všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé“. Blíže viz Zákon č. 1/1993 Sb.

However, an effort to get rid of the shortcomings in First Republic democracy were also evident in the subsequent period, e.g. in the plans of the Czechoslovak resistance, which anticipated the preservation of democracy, but with significant reforms, finding expression in the form of socialistic and later “people’s” democracy. These efforts must be interpreted as a kind of objection to the “former” democracy of the First Republic. However, the historical experience of a society under the influence of two totalitarian regimes ultimately brought about a noteworthy transformation whereby despite the dissatisfaction at the time and the objections to First Republic democracy, modern political representation and Czech society carries on quite consciously and declaratively from this legacy.

PhDr. Michal Pehr, PhD., historik a politolog, působí jako vědecký pracovník v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd České republiky (michal.pehr@post.cz).